

Jälkiä apofaattisesta ekologiasta

Fragmentaarinen tutkielma luonnonympäristöjen, tyhjyyksien ja ei-tietämisen kokemuksista

"Tikka."

"Tikka."

O n hyvin vähän sellaista, mikä ei pelkistyisi johonkin seuraavassa kuvassa ilmenevään tai siinä toisikseen muuttuvaan.

Kuva on tässä. Pimeä. Sumea. Näkymä, jossa musta muuttuu vihreän kautta harmaaksi. Musta sisällyttää aina vihreän. Sumu sisällyttää aina vihreän. Pohjantikka sisällyttää tämän kaiken eläessään lahosta, luodatessaan lahoa, luodessaan tyhjää.

Toinen kuva, valkoselkätikka.

On kenties vähän sellaista, mitä ei olisi ilmaistu tilanteessa, jossa eliö ravitsee itseään raunioilla. Symboli kai yrittää tukahduttaa ymmärryksen hienovaraisista eroista, enkä voi väittää, etteikö se onnistuisi. Saapua metsästä tyhjäksi tehtyyn metsään ja jäädä. Pystysuorasta vaaka-suoraan, on hyvin vähän, mitä ei olisi jo ilmaistu, näkyväksi tekeminen ja sen sellaista.

Halu voida käsitellä näitä kokemuksia myös ilman välttämätöntä yhteyttä käytännön toimiin.

Vaikuttaisi siltä, että ihmislähtöisen estetiikan karuus ymmärretään ja hyväksytään silloin, kun sen merkitykset muovataan kurottuviksi kohti sen kumoavaa sanomaa. Jokin ihmislähtöisen karuuden aiheuttama vieraus lienee sukua sille vieraudelle, jota toisinaan koetaan valjastamaton ei-inhimillistä kohtaan.

Kuvainraasto yrittämässä paljastaa paikalleen kuluvan pyhän alta jotakin merkityksellisempää¹.

Elollisen riippuvuudet, kietoutumiset ja symbioosit tunnistetaan. Tässä vaiheessa olisi aika ylittää tunnistaminen ja pohtia: mitä seuraavaksi? Mitä näistä voi johtaa?

"Miksi esimerkiksi etiikka ja yleensäkin kirjoitus, joka pyristelee ironian ja muiden sosiaalisuuksien paineista, hakeutuu niin usein kohti fragmentaarista?", kysyvät Kristian Blomberg ja Olli-Pekka Tennilä fragmentaarisen muodon ominaisuuksia kartoittavassa vihossaan *Itseään täydentävä raunio*².

Ajatukset ovat sellaisia kuljettaessa, eivät ne kokonaisia ole. Osin itsestäänselvyyksiä ei ole toisteisissa olosuhteissa tarvetta sanoittaa, osin kaikki hajoaa fraktaalaisesti tarkentuvaan hienopiirteisyyteen. Vuodenkierto, värit, jäljet,

lumen muodot. Kokoamiset – ja argumentit – tapaavat syntyä jälkikäteen. Tennilä ja Blomberg kehottavat erottamaan todellisen havainnon halusta nähdä tai kertoa jotakin³. Kuinka paljon käsitystämme luonnonympäristöistä varjostaa tuo halu?

Kenties sosiaalisuuksien paineista pyristellään kohti asioita, jotka eivät tyhjenny selkeillä muotoiluilla hahmotuviin kokonaisuuksiin. Kenties sosiaalisuuksien paineista pyristellään sellaisten asioiden avulla, jotka eivät tyhjenny kerralla hahmotuviin kokonaisuuksiin.

Pseudo-Dionysios, 500-luvulla elänyt syyrialainen mystikko, muotoilee tekstissään "Mystinen teologia" negatioiden tien, jolla kielletään kaikki, mitä Jumalasta on sanottavissa, koska kaiken olemisen ylittävä ylittää väistämättä myös tiedon⁴. Negatiiviselle eli apofaattiselle teologialle tyypillisten kielellisten keinojen avulla pyritään kyseenalaistamaan ihmisen tiedollinen kyky puhua Jumalasta – hänen lähestymiseensä tarvitaan kieleemme ja ymmärryksemme kyseenalaistamista ja kieltämistä⁵.

"Katafaattisen teologian suorittama nimeäminen antaa nimet, jotka apofaattinen teologia tarvitsee kiellettäväkseen, eikä negatiivisinkaan apofaattinen proseduuri pääse kokonaan nimeämisestä eroon, vaikka se myös sanoo sitä jatkuvasti pois."⁶

Elisa Heinämäki avaa *Tyhjä taivas* -teoksessaan Georges Bataillen ateologisen sisäisen kokemuksen suhdetta kristillisten mystikkojen kokemuksiin ja kirjoituksiin. Sisäisen kokemuksen synty liitetään useimmiten kauhun, naurun ja erotiikan kaltaisiin kokemuksiin, mutta vastaavaan kokemuksen ekstaattiseen repeytymiseen voivat ajaa myös luonnonolosuhteet⁷.

Bataille asettaa tekstinsä ja tavoitteensa mahdottoman kohtaamisesta osin samaan jatkumoon mystikkojen kanssa, mutta myös erottautuu siitä. Siinä missä mystikkojen kohtaama ekstaasi ja tuntematon palautuvat aina oppiin ja Jumalan käsitteeseen, Bataillen sisäinen kokemus on kapinaa kaikkia ennakko-oletuksia vastaan.

Mitä kohti virke kurottaa, kun siinä kuvailtava asia on hämärretty? Pyritään kyseenalaistamaan ihmisen tiedollinen kyky puhua xxxxxxxxxx. Meidän on lakattava puhumasta xxxxxxxxxx. Kenties xxxxxxx voi palata metsään vasta soistuttuaan liminaalisuuteen ja hyödyttömyyteen.

”Kuten meren, myös aapasuon ja avotunturin määrittämä oleminen on ystävystymistä tyhjyyden kanssa.”

Apofaattisuus limittyy ymmärryksen ja ei-inhimillisen väliin niin kokemuksellisen kuin tieteellisen tiedon suunnasta.

Antti Saari ja John Mullen pohtivat apofaattista lähestymistapaa ekologiseen tietoisuuteen. He ammentavat filosofi Timothy Mortonin ”pimeästä ekologiasta”, jonka ytimessä ovat ympäristökäsityksien oudot ja paradoksaaliset ilmentymät, kuten asiat ja ilmiöt, jotka eivät asetu luonnon ja kulttuurin selkeään jakoon. Vastineena kahdelle vallitsevalle kertomukselle, jossa pyritään joko sopusointuun luonnon kanssa tai sen hallintaan, apofaattinen ajattelu luopuu yrityksistä epistemologisen ratkaisun saavuttamiseen. Näin aukeaa mahdollisuus uudenlaiseen ajatteluun, joka on vastaanottavainen ajatuksen ja kokemuksen rajoille ja niiden koettelulle⁹.

Teologi Catherine Keller esittää, miten apofaattinen ajattelu tuo näkyviin niin elonkehäämme liittyvät epä-tietoisuuden kuin yhteenliittyneisyyden näkökohdat. Tämä on nähtävissä muun muassa ilmastoprojektioissa, joissa takaisinkytkentämekanismit ovat keskeinen tieteellisen epävarmuuden lähde¹⁰. Ilmastokatastrofin ja luontokadon myötä tietämämme Maa on muuttumassa tuntemattomaksi tavoilla, joita emme osaa ennakoita. Joudumme luopumaan Maasta sellaisena kuin olemme sen tunneet ja katsomaan sitä tietämättömyyden pilveen peittyneenä.

Georges Bataillen mukaan ekstaattisen kokemuksen tulisi olla ikkuna kohti tuntematonta¹¹.

Paikoissa, joissa valosaaste ei himmennä pimeyttä, voi havaita seuraavan ilmiön: tunnistettavien tähtikuvioiden rinnalle muotoutuu yön edetessä yhä enemmän tähtien verkostoa, joka hämärtää nimettyjen kuvioiden selkeät linjat. Havainto ei tartu muotoihin vaan niiden väleihin. Mikä hengittää näkyvän ohii?

Gilles Grelet muotoilee meren ja purjehtimisen fragmentaarista ”anti-filosofiaa” teoksessaan *Theory of a Solitary Sailor*. Meren kokemusta muotoilevat, määrittämättömästä hengellisyydestä ammentavat katkelmat kääntyvät lukijasta ja maailmasta pois päin. Grelet kirjoittaa, miten purjehtija on riippuvainen meren kaikenkielevästä epäsäännöllisyydestä tehdäkseen tyhjäksi maailman painostavan säännönmukaisuuden¹².

Kuten meren, myös aapasuon ja avotunturin määrittämä oleminen on ystävystymistä tyhjyyden kanssa. Luonnonmaiseman arkkityyppi on metsä, mutta jatkuvasti katsetta rajaava taivaanranta muovaa kokemusta toisella tapaa kuin suuret puut, kivet ja vaihtelevat pinnanmuodot. Kenties myös suo on synnystään huolimatta enemmän taivaan kuin maan paikka. Hyvin altis pinta.

Grelet kertoo majakanvartijasta, joka muistelee kokeneiden merenkävijöiden katseita: maisema on valunut silmistä sisään ja vähitellen tyhjentänyt mielen¹³. Vuodenkiertojen toistuessa havainnot pienenevät ja harvenevat. Mennään yhä hienovireisempiin, toisaalta yksinkertaisempiin asioihin: mikään ei enää kuvaa tikkaa niin kuin tikka. Sanat alkavat vähetä ja riisuutua niihin liitetyistä ei-välittömistä merkityksistä.

Että ei aina kirjo eikä runsaus, vaan toisinaan myös karuuden, vähäisyyden ja elottoman paino. Paljakan yön riepottelema.

Myös autius voi johtua erottelukyvyyttömästä katseesta. Paikat, jotka ovat jollekin aivan toiselle, voivat näyttäytyä tyhjinä, jolloin tyhjyys rinnastetaan virheellisesti turhuuteen.

Yksitoikkoisuutta luonnehtii toisteisuus, mikä on omiaan pesimään myös fragmentissa. Sama havainto on kerittävä useaan kertaan läpi ennen sen avautumista, sama havainto kerrostuu ennen sisäistämistä, sama havainto väkivoituu tunnustukseksi.

Lasse Nordlund pohtii *Lantun henki* -teoksessa metssä olemisen tapahtumattomuuden merkitystä¹⁴. Näennäiseen tylsyyteen uppoaminen muistuttaa häntä kilvoittelusta, jonka myötä joutuu ymmärtämään asioita, joita ei tahtoisi kohdata. Nordlund uskoo, että kohti kestäväään eloon siirtymistä tarvittava yhteiskunnallinen muutos olisi ”hengellisen kaltainen murros”, mutta ”se ei välttämättä tule sieltä, mistä on totuttu”. Tarvitaan poisoppimista.

Blomberg ja Tennilä kirjoittavat: ”Jos rakenne on jotain, jossa kirjoitukselliset piirteet voivat ilmetä, säilyä tai siirtyä – siis jotain jonka puitteissa on mahdollista kommunikoida – fragmentti on vasta tekeillä oleva tai jo raunioitunut rakenne. Tämän vuoksi fragmentti soveltuu kaiken sellaisen luotaamiseen, jota ei enää ole tai joka ei vielä ole

tullut, mutta joka myös hyöttyy siitä ettei tätä varmuutta voida asettaa.”¹⁵

Kohti ekologisempaa elämänmuotoa pyrkiessä on yhdisteltävä ei-enää-olevien käytäntöjen sirpaleita ei-vielä-tulevan soveltamisen muotoihin. Yhdisteltävä on myös tunnettua ja rationaalista aistimuksiin, ei-tiedon alueisiin ja ympäristön vasteisiin.

Vaikka kestäväään eloon tähtäämisen on oltava yhteistä, sen, mistä pyrkimys tähän tulee, on oltava hyvin yksityistä. Tämän kokemuksen yksityisyydestä nousee sen väkevyys, mutta siitä aukeaa myös uusi haava, ymmärretyksi tulemistä vaativa riivaus. Aina pelkkä tieteellinen tieto, tai tieto ylipäättään, ei riitä tarvittaviin liikahtuksiin. Ja peili, joka tätä pyrkimystä ja sen syntyä kuvaa, voi sijaita paikoissa, joissa ei puhuta luonnosta siinä mielessä, miten sen nykyään ymmärrämme.

Tämän peilin näyttämät kuvat voi tovin tarkasteltuaan sysätä pois ja katsoa, mitä ne ovat painaneet pois tieltään.

Pimeässä soita myöten ja hohtavan taivaan alitse muuttavien metsähanhien loittonevat äänet. Revontulia muovaa sisäinen, aktiivinen mustuus valottomissa yöspäin suuntautuvissa virtauksissa. Hiukkasten reitit muuttavat hanhien reittejä.

Ihmisen on oltava kärsivällinen, jos ei-inhimillinen ei ole auttamassa. Havainnoinnin tavat muuttuvat lähinnä silloin, kun kussakin kuljetaan tarpeeksi pitkän aikaa, ennen kaikkea päämäärän tai jo päätetyn reitin häivytyksessä matkalla. Edetään monista yhtäaikaista, mutta siksi toteutumattomista tiloista kohti yhtä, jossa jotakin saattaa päilyä perifeerisen näön alueella. On transsin pimeä, riittävä vastus, vastaus ja hitaus.

Subjektin kuristaessa kokemuksesta minuudettomuus ei pääse virtaamaan ajatusten yli. On todennäköistä, että tarvitaan liikettä, pimeää tai sumua. Fokus, kamiinan hohka, tai otsalampun valokeilan kapeus pyryssä vaimentaa aistiman. Hahmotuskyky on kääntäen verrannollinen: ahtaus saa jonkin kokemuksesta laajenemaan.

Täytyy myös pyrkiä eroon siitä, että on lähtenyt *hakkemaan* jotakin.

Fragmentti valahtaa lävitse subjektin herpaantuessa.

Tieto ekokatastrofin vääjäämättömyydestä on jo vuosikymmeniä lävistänyt globaalin pohjoisen, mutta tieteelliset tosiasiat ympäristömme tilasta tai lisääntynyt puhe ei riitä ratkaisemaan keskeisimpiä luontosuhteemme ristiriitoja. Hahmotuskyky, fokus on kääntäen verrannollinen myös tässä: on yhä vaikeampi nähdä oleellisen yöhön kaikelta puheelta, sillä ratkaisevat kokemuksen alueet kätkeytyvät yksitoikkoisuuden maisemiin.

Puhutaan esikäsittelisyydestä, puhutaan siitä, miten fragmentti voi muuttaa kielen virtauksia,¹⁶ mutta kokemus voi kohdata kielessä myös eräänlaisen umpikujan, johon se kerta toisensa jälkeen suossa kahlatessaan iskeytyy kykenemättä muuhunkaan. Tai kieli iskeytyy sisäelämään, mistä katsoen suokielet eivät erotu. Ainoa kieli, johon turvaudumme paikkansapitävyyden kuvaamiseksi, osoittautuu riittämättömäksi¹⁷.

Keskuudessamme on mahdollisesti ilmaston tulevaisuudessa häviäviä merkityksiä, jotka selviävät pisimpään

lumenviipymissä ja periferioissa, kuten on tapana. Vanhoihin metsiin vetäytyvät jäljet ja kieli. Oravat ovat metsien nuorentuessa ja käpyjen vähetessä huyenneet mestistä, vaivihkaisesti, sillä jäljet ovat läsnä vielä ihmisasutuksen ympärillä. Ainakin niin kauan, kun lumi vielä sataa ja pysyy pohjoisilla leveyspiireillä.

Aarnionkatkoksia halkovat ahmojen väylät, jotka ei-enää-metsät ovat tehneet näkyviksi. Suurpeto kulkemassa ei-mitään vasten. Näkyvät poissaolot paljastavat aiemmin näkymättömät läsnäolot outoina sisäkkäisyyksinä. Luokuisien metsälajien jälkien kertoma väheneminen, äänetöntä äänettömämpi talvi. Tyhjyyttä ilman muotoa, joka sen painaisi.

On maisemia, joissa kulkiessa kasvoilla on juuttisäkki, pakkasnaamio, hyttysverkko, kuuraa. Näihin paikkoihin täytyy iskeä kiilat ja merkitä karttaan, jotta niitä voisi palata asuttamaan. Pitämään tulia. Nämä risteyspaikat eivät välttämättä ole fyysisiä, mutta jokin niissä on keskeistä ympäristömme ymmärryksen kannalta.

Olla kotonaan arjen käsitteistöä irtautuneimmissa paikoissa, ulkoisesti vieraannuttavuutta hipovilla alueilla ja tehdä niistä arkensa. Tuolloin meillä ei ole kasvoja niiden totutussa muodossa, mutta meillä on kasvot tuulta varten.

Repiä yksi luonnon käsite toisensa jälkeen kappaleiksi, huomata, että ydin kätkeytyy eikä tyhjene.

Viitteet

- 1 Rambelli & Reinders 2014.
- 2 Blomberg & Tennilä 2023, 6.
- 3 Sama, 27.
- 4 Heinämäki 2008, 184.
- 5 Sama, 184.
- 6 Sama, 200.
- 7 Maa 2021, 67.
- 8 Heinämäki 2008, 129.
- 9 Saari & Mullen 2022.
- 10 Keller 2014, 269.
- 11 Heinämäki 2008, 129.
- 12 Grelet 2022, 27.
- 13 Sama, 17.
- 14 Salminen & Hujanen 2023, 170.
- 15 Blomberg & Tennilä 2023, 6.
- 16 Sama, 33.
- 17 Heinämäki 2008, 201.

Kirjallisuus

- Blomberg, Kristian & Tennilä, Olli-Pekka. *Itseään täydentävä raunio – fragmentin poetiikkaa*. Poesia, Helsinki 2023.
- Grelet, Gilles. *Theory of the Solitary Sailor*. MIT Press, London 2022.
- Heinämäki, Elisa. *Tyhjä taivas: Georges Bataille ja uskonnon kysymys*. Tutkijaliitto, Helsinki 2008.
- Keller, C. *Cloud of the Impossible: Negative Theology and Planetary Entanglement*. Columbia University Press, New York 2014.
- Maa, L. V. Laho, pimeä, haavat. *Niin & näin* 3/2021, 67–70.
- Rambelli, Fabio & Reinders, Eric. *Buddhism and Iconoclasm in East Asia: A History*. Bloomsbury Publishing, London 2014.
- Saari, Antti & Mullen, John. Strange Loops, Oedipal Logic, and an Apophatic Ecology: Reimagining Critique in Environmental Education. *Educational Philosophy and Theory*. Vol. 54, No. 3, 2022, 228–237.
- Salminen, Antti & Hujanen, Touko. *Lantun henki*. Poesia, Helsinki 2023.